

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

3-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Муассис: Фарғона давлат университети.

«FarDU. ILMİY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журналі бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайни ва оригинал макет ФарДУ таҳририят-нашриёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир

ШЕРМУҲАММАДОВ Б.Ш.
ЎРИНОВ А.А.

ФАРМОҢОВ Ш. (Ўзбекистон)

БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)

РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)

ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК. (Туркия)

ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

JEHAN SHANZADAN NAYYAR. (Япония)

LEEDONG WOOK. (ЖанубийКорея)

АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)

КЛАУС ХАЙНСГЕН. (Германия)

БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)

БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)

КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)

ЧЕСТМИР ШТУКА. (Словакия)

ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)

ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)

ЎРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)

РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)

ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)

ГАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВ Г. (Ўзбекистон)

ХОМИДОВ Ғ. (Ўзбекистон)

АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)

ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)

ИСАҒАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)

ҚЎЗИЕВ Р. (Ўзбекистон)

ХИКМАТОВ Ф. (Ўзбекистон)

АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)

СОЛИЖОНОВ Й. (Ўзбекистон)

МАМАЖОНОВ А. (Ўзбекистон)

ИСОҚОВ Э. (Ўзбекистон)

ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)

МЎМИНОВ С. (Ўзбекистон)

ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)

КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)

САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)

ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)

ҒОҒУРОВ А. (Ўзбекистон)

АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)

ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)

ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)

ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)

УСМОҢОВ Б. (Ўзбекистон)

АШИРОВ А. (Ўзбекистон)

МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)

ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)

БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар: Ташматова Т.
Жўрабоева Г.

Мусахҳиҳ: Шералиева Ж.

Таҳририят манзили:

150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 50 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фарғона ш., Мураббийлар кўчаси, 19-уй.

Фарғона,
2021.

Аниқ ва табиий фанлар

МАТЕМАТИКА

Д.Аманов, С.И.Сиражиддинов
Тўртинчи тартибли хусусий ҳосилали дифференциал тенглама учун
нолокал масала.....6

А.Оқбоев, Н.Муталлиев
Иккинчи тур бузиладиган гиперболик типдаги тенглама учун
силжишли масала.....14

БИОЛОГИЯ, ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

Ғ.Юлдашев, В.Исақов, У.Мирзаев, Х.Шокирова
Гидроморф тупроқларнинг антропоген омиллар таъсирида
эволюцияси.....20

КИМЁ

И.Асқаров, Ҳ.Исаков, О.Абдуллоев, Ш.Тураҳонов
Анор пўстлоғи таркибидан галл кислотасини олиш усуллари.....25

Ижтимоий-гуманитар фанлар

ТАРИХ

Лианг Юн, Н.Камбаров
Қанғ маданияти ҳақида хитойлик олимларнинг фикрлари.....30

Ф.Шамукарамова
Катта Фарғона каналининг қурилишида археологик назоратнинг аҳамияти.....43

У.Абдуллаев
Фарғона водийси халқларида анъанавий дафн ва таъзия
маросимлари.....51

Т.Турсунмуратов
Европа Иттифоқининг Ўзбекистон Республикаси билан таълим соҳасида ҳамкорлигининг
айрим хусусиятлари.....56

А.Алохунов
“Хўжа”лар тоифасининг келиб чиқиш тарихидан.....61

Р.Атаханов
Фарғона водийси қорақалпоқлари замонавий кийимларидаги анъанавий
жиҳатлар.....66

Д.Исмоилова, Н.Бердиев
Туркистонда суд тизими тарихидан.....72

Р.Акбаров
Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўзбек миллий матбуотининг жангчиларни
ватанпарварлик руҳида тарбиялашдаги роли.....78

Д.Элова
Бухоро ҳаво флотини ташкил этиш тадбирлари ва самолётлар кириб
келиши тарихидан.....85

Э.Ғуломов
Ўзбекистон Республикасида 1994 йилги Олий Мажлис сайловига тайёргарлик.....89

УДК: 39.391(1,2,3)

**ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ЗАМОНАВИЙ КИЙИМЛАРИДАГИ
АНЪАНАВИЙ ЖИХАТЛАР**

**ТРАДИЦИОННЫЕ ЧЕРТЫ В СОВРЕМЕННОЙ ОДЕЖДЕ КАРАКАЛПАКОВ
ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ**

**TRADITIONAL ASPECTS OF MODERN CLOTHES OF THE KARAKALPAK ETHNIC
GROUPS OF FERGANA VALLEY**

Атаханов Рафиқжон Сотволдиевич

Атаханов Рафиқжон Сотволдиевич

– Андижон машинасозлик институти катта ўқитувчиси.

Аннотация

Мақолада Фарғона водийси қорақалпоқ этник гуруҳларининг кийимларидаги анъанавий жиҳатлар тарихий-этнографик аспектда ёритиб берилган. Ўзбек-қорақалпоқ этномаданий алоқаларининг интеграциялашув жараёнлари қиёсий таҳлил қилинган.

Аннотация

В статье освещены традиционные аспекты одежды этнических групп каракалпакос Ферганской долины в историко-этнографическом плане. Сравнительно проанализирован процесс интеграции этнокультурных связей узбеков и каракалпакос.

Annotation

This article describes the traditional aspects of the clothes of the Karakalpak ethnic groups of Fergana Valley in historical and ethnographic terms. The process of integration of Uzbek and Karakalpak ethnocultural ties is compared.

Таянч сўз ва иборалар: этнос, этномаданият, моддий маданият, анъанавийлик, трансформация, интеграция, этнолокал, хом ашё, пахта, ипак, кийимлар, кийим турлари.

Ключевые слова и выражения: этнос, этнокультура, материальная культура, традиционность, трансформация, интеграция, этнолокальный, сырьё, хлопок, шелк, одежда, виды одежды.

Keywords and expressions: ethnos, ethnoculture, material culture, tradition, transformation, integration, ethnocultural, raw materials, cotton, silk, clothes, types of clothing.

Қадимий тарих ва ўзига хос маданиятга эга бўлган қорақалпоқларнинг асосий қисми бугунги кунда ўзларининг азалий юртлари Қорақалпоғистон ҳудудида яшамоқдалар. Айни вақтда тарих тақозоси билан XVIII асрдан бошлаб мазкур халқнинг айрим гуруҳлари Ўрта Осиёнинг, хусусан, Фарғона водийсининг қатор ҳудудларига кўчиб келиб жойлашган эдилар.

Фарғона водийсига кўчиб келиб жойлашган қорақалпоқлар бир неча юз йиллар давомида ўзбек этномаданий муҳитида яшаб келдилар. Водийлик қорақалпоқларнинг маҳаллий ўтроқ аҳоли билан этнослараро жараёнларда иштироки хўжалик-маданий алоқаларининг барча соҳаларида,

жумладан, улар анъанавий маданиятининг муҳим компоненти

ҳисобланган миллий кийимларида ҳам юз берди. Қуйида ушбу масаланинг илмий таҳлиliga тўхталамиз.

Фарғона водийси қорақалпоқларининг анъанавий кийимларига оид маълумотлар асосан Л.С.Толстованинг асарларида ёритилган [1;]. Шунингдек, бир қатор бошқа тадқиқотчиларнинг, хусусан Н.П.Лобачева [2;], О.А.Сухарева [3;], Т.А.Жданько [4;], Х.Есбергенов [5;], Р.Баллиева [6] ва У.С.Абдуллаев [7;] ларнинг асарларида ҳам қорақалпоқ халқининг анъанавий кийимлари ҳақида бир қанча маълумотлар мавжуд.

Тадқиқотчилар анъанавий халқ кийимлари моддий маданиятнинг асосий компонентларидан бири сифатида

ТАРИХ

муайян этноснинг ижтимоий-иқтисодий, маданий даражасини ҳам кўрсатиб туришини таъкидлайдилар. Шу билан бирга кийимлар ҳар бир этник жамоанинг бошқа халқлар билан этномаданий алоқаларини ўзида акс эттиради. Бундай этномаданий алоқаларнинг жадал ёки сустиги эса албатта этник муҳитга боғлиқ.

Л.С.Толстова Фарғона водийси қорақалпоқларининг анъанавий кийимлари XIX – XX аср бошларида маҳаллий ўзбек, тожик ва қирғизларнинг кийимлари билан кўп жиҳатдан ўхшаш бўлганлиги, бундай ўхшаш жиҳатлар кўпроқ кийим-кечак тайёрланадиган матоларда намоён бўлишини таъкидлайди[1; 102-110, 156-162].

Бизга маълумки, этнология фанида аҳоли кийимларини ёшига қараб болалар, катталар ва кексалар либоси; жинсига қараб эса эркаклар ва аёллар кийими; қандай мақсадда кийинишига қараб байрам, маросим, кундалик ва иш кийимлари; ижтимоий ҳолатига қараб бой ва камбағаллар кийими ҳамда йилнинг фаслларига мос тарзда баҳорги, ёзги, кузги ва қишки кийимларга бўлинади[10; 16]. Шунингдек, ҳар бир кийим тури ўз ўрнида яна бир неча турга ажратиб кўрсатилади. Хусусан, ички кийимлар, устки, бош ва оёқ кийимлар шулар жумласидандир. Албатта, ушбу таснифлаш Фарғона қорақалпоқларининг анъанавий кийимлари учун ҳам хос бўлиб, уларнинг кийимлари асрлар давомида маҳаллий халқлар таъсирида ўзига хос умумийлик ва хусусийлик касб этган.

Фарғона қорақалпоқлари кийимлари асрлар давомида ўзининг бир қатор анъанавий ва ҳудудий жиҳатларни сақлаб келдилар. Бундай этник хусусиятлар асосан, уларнинг бош кийимларида, кийим безакларида, мато рангида, уни тўқишда ишлатилган хом ашё ҳамда ишлаб чиқариш қуролларида, шунингдек кийимларнинг бичими ва кўринишларида намоён бўлар эди.

Водий қорақалпоқ эркаклари ушбу ҳудудда истиқомат қилувчи ўзбек ва бошқа халқлар каби ёзги енгил кийим сифатида асосан яқтак (“яхта”) кийганлар. Яқтак олд қисми очиқ, ёқасиз,

тўғноғич билан тўсиладиган учбурчак шаклдаги кенг, узун “тунуканусха (“жестеобразный”) усулда тикилган. Маҳаллий аҳолида бўлгани каби қорақалпоқларда ҳам яқтак устидан белбоғ (“белбеу”) боғлаб юриш одати бўлган. Маълумки, белбоғ Хоразм воҳасида яшаган қорақалпоқлар ичида ҳам кенг тарқалган [8,72]. Л.С.Толстованинг таъкидлашича, водий қорақалпоқларида қизил рангли ёки оқ бўз матодан тайёрланган белбоғни кийим устидан боғлаб юриш одат тусига кирган [1,104].

Эркаклар яқтакка мос равишда кенг қилиб тикилган иштон кийганлар. Шуни кўрсатиб ўтиш ўринлики, ёш эркаклар оқ бўз матодан тикилган кенг иштон кийишган. Қиш фаслида эса ушбу кийим устидан жундан ёки қалин матодан тикилган шим кийилган. Шим асосан қора рангли ип-газламадан тайёрланган [1,104].

Биринчи ва иккинчи кўринишдаги ёқали кўйлақлар этносларнинг ўзаро маданий алоқалари натижасида биридан иккинчисига ўтган. Жумладан, нўғай ёқа – *мўғуллардан*, қалмиқ ёқа – *қалмиқлардан* ўзлаштирилган бўлса керак. Эътиборли жиҳати шундаки, Фарғона қорақалпоқларида юқорида таъкидланган ҳар иккала кўринишдаги кўйлақлар учрамайди.

Водий қорақалпоқлари ҳам бир неча хил ва кўринишдаги бош кийимларни кийганлар. Эркаклар бош кийимлари аҳолининг ёши, жинси ва ижтимоий тоифасига қараб турли кўринишда бўлган. Эркаклар устки бош кийим сифатида ёзда дўппи, кекса ёшдагилари дўппига ўхшаш “оқ қулоқ” (“ак-куля”, “ак-кула”) кийиб, камдан-кам ҳолатларда унинг устидан салла ўраганлар. Л.С.Толстованинг ёзишича, XIX аср охирида водий қорақалпоқлари бу турдаги бош кийимни киймай қўйган эдилар [1,105]. Қиш мавсумида телпак, қулоқчин кийилган. Қишки бош кийимлари қўй ёки эчки терисидан тайёрланган.

Фарғона қорақалпоқларининг оёқ кийимлари қўй терисидан тикилган махси бўлиб, у калиш билан бирга кийилган. Махсилар товонсиз силлиқ тикилган.

Хонадон ташқарисига чиқиш, кўчаларда юриш учун мол терисидан тикилган этиклардан фойдаланилган. Оёқ кийими, унинг турлари ва кўриниши жиҳатидан маҳаллий ўзбек ва тожикларникига ўхшаш бўлган.

Эркаклар уст кийимларидан бири тўн ҳисобланиб, у маҳаллий барча этнослар томонидан кийилган ва энг кўп тарқалган устки кийим ҳисобланади. Тўн жуда қадимий кийим ҳисобланиб [11,31], Фарғона водийси аҳолисида “*пахтали тўн*”, “*авра тўн*”, “*авра-астар тўн*” каби номли нусхалари кенг тарқалган [7,111]. Мазкур устки кийимлар учун умумий бўлган жиҳат – бу, уларнинг олд томони очиқ қилиб тикилишидир. Этнолог У.Абдуллаевнинг фикрича, “*тўн*” атамаси кенг маъно касб қилиб, айтиш вақтида чопон, чакмон, пўстин каби устки кийимларни ҳам англатади [7,113]. Шуни ҳам айтиш керакки, “*чопон*” атамаси аксарият ҳолларда “*пахтали тўн*”га нисбатан ишлатилган. Асосий устки кийим ҳисобланган тўн аҳолининг жинси, ёши ва ижтимоий мансублигига қараб бир неча хилда бўлган. Тўн ўз аҳамиятига кўра, ҳозирга қадар ўзбек, тожик, уйғур, қорақалпоқ ва Ўрта Осиёнинг барча халқларида қадрланиб келинади. Фақат унинг тикилиши, ранги, тузилиши ҳамда хом ашёсининг тури билан бир-биридан фарқланади. Тўн кундалик доимий кийим эҳтиёжидан ташқари миллий анъана ва қадрият сифатида ҳам асрлар давомида этникликни белгиловчи маданият бўлиб хизмат қилиб келмоқда [12].

XIX аср охири – XX аср бошларида водий қорақалпоқлари тўнлари ўзбеклар тўнидан фарқ қилиб, нисбатан кенг тикилган. Камбағал оддий одамлар тўни бўздан, бойлар тўни эса ипақдан тикилган ва у ипақ тўн (“*жипек тон*”), деб аталган.

Қорақалпоқларда чопон кенг тарқалган. Ҳар хил чопон тикилган, шунингдек қавилган чопонлар ҳам ишлатилган [9,189]. Чопон устидан белбоғ, баъзан камар (“*қайис*”) боғлаб юрилган.

Маълумки, ўтмишда чорвачилик билан шуғулланган аҳолида ҳайвон (мол, қўй, эчки) терисидан устки кийим тайёрлаш анъаналари ривожланган.

Қорақалпоқлар ҳам Ўрта Осиёнинг бошқа азалий чорвадор қирғиз ва қипчоқлар каби қўй терисидан пўстин тайёрлаганлар. Қорақалпоқлар кийган пўстин ўзбекларникига нисбатан кўполроқ бўлган. Қиш мавсумининг аёзли кунларида қорақалпоқлар тўн устидан пўстин ёки чакмон (“*шекпен*”) кийишни хуш кўрганлар. Ўрта Осиё халқларида кенг тарқалган бу устки кийимнинг бир неча хили тайёрланган. Т.А.Жданко қорақалпоқларнинг бу турдаги устки кийими ҳақида тўхталиб у туянинг жунидан тайёрланган мовутдан тикилиши боис “*жун шекпен*”, “*шал шекпен*” деб номланишини ёзган[8; 67].

Мазкур типдаги кийим Ўрта Осиёнинг турли халқларида турлича номланган. Жумладан, қирғизларда – “*чекпен*”, туркманларда – “*чекмен*”, тожикларда – “*чакмон*”, бошқирларда – “*секмен*” номи билан аталиб келинган[13; 176]. Кийимлардаги бундай яқинлик ва ўхшашлик Ўрта Осиё халқларининг маданий алоқалари қадимдан ривож топганлигидан далолат беради.

Ҳар бир халқнинг кийимларини ўрганиш мазкур халқ моддий маданиятининг этник мансублигини ёрқин ифодаловчи элементларидан биридир. Анъанавий аёллар кийимларидаги турли деталлар ва безаклар эса уларнинг тарихи, ижтимоий аҳволи ҳамда бошқа этномаданий алоқалари ривожланишидан дарак беради. Аёллар кийимлари бўйича тадқиқотларни кундалик кийимлар, байрам ва тўй кийимлари ҳамда мотам кийимларига бўлиб ўрганиш мумкин.

Фарғона қорақалпоқлари аёллар кийимлари ўзига хос этнолокал хусусиятлари билан бошқа халқлар кийимларидан ажралиб турган. Лекин, шу билан бирга узоқ вақт давомида ўзбеклар таъсирида истиқомат қилиб келган қорақалпоқ этник гуруҳлари аёллар кийимларида XIX аср охири – XX аср бошларидаги интеграцион ва консолидацион жараёнлар натижасида ўзгаришлар содир бўлди.

Фарғона қорақалпоқ аёллари кийимларининг муҳим жиҳатларидан бири уларнинг ўзига хос рангида эди. Л.С.Толстованинг тадқиқотларида

ТАРИХ

қорақалпоқ аёллари қизил рангли кийимларни хуш кўрганлигини бир неча маротаба таъкидланади[1;106-110,159-160,179]. Ўз навбатида, респондентлар ҳам қизил рангдаги матолардан тикилган кийимлар қорақалпоқлар ўртасида харидоргир бўлганлигини тасдиқлайдилар[14]. Бу даврда асосан бўз, пахта, ипак, ўзига тўқ оилалар эса гулли шойи ва атласдан кийимлар тиктирганлар.

Қорақалпоқ аёлларининг кийимлари кўйлак, иштон (лозим), камзул – калта тўн, энгсиз чопондан иборат бўлган. В.П.Наливкин ва М.В.Наливкиналарнинг таъкидлашларича, “Фарғона қорақалпоқ аёллари уй кийимлари иштон, рўмол ва кўйлақдан иборат бўлиб, улар ҳовлига чиққанларида яланг оёқ калиш кийганлар[15; 86].

Бошларига қизил рангли матодан рўмол ўрашган. Кекса ёшдаги қорақалпоқ аёллари оқ, куз-қиш мавсумида эса тўқ рангли рўмол ўрашга одатланганлар. Ёз мавсумида шойидан – ипак рўмол (“*жилпек румал*”), қиш мавсумида эса жундан тайёрланган жун рўмол ўралган. Кўйлақларнинг этак қисмига турли хил рангдаги иплардан чиллақ шаклида кашта тикилган. Азадор аёллар гулсиз “кўк кўйлак” кийишган[9; 189].

Аёллар кўйлақлари ўзбек аёллари кўйлақларига нисбатан кенг, энглари узун, ёқаси жиякли (“*джиекли жаға*”)[1;106], қизларники ёнбош (горизонтал), кекса ёшдаги аёлларники тик (вертикал) ёқа шаклида тикилган. Ислом дини кенг тарқалган Ўрта Осиё ҳудудида аёллар кийимларининг кенг, энглари узун, ёқалари бўйин қисмигача тик ёқа шаклида тикилиши шариат қоидалари билан ҳам боғлиқ бўлган. Чунончи, ислом динида қўлнинг билақдан юқори қисми, оёқнинг тўпиқдан юқори қисмлари аврат ҳисобланган. Шунингдек, аёл гавда қисми ва қоматини номахрамлардан сақлаш энг муҳим шартлардан бири ҳисобланган.

Фарғона қорақалпоқларида паранжи унчалик урф бўлмаган. Ўзбек ва тожик халқлари таъсирида ҳамда уларга яқин ҳудудларда истиқомат қилган водий қорақалпоқларигина паранжи тутишга одатланганлар. Паранжи тутилишига кўра, қора матодан тўн кўринишида

тикилган. Унинг энглари орқа томонга жуфтлаб бирлаштирилган. Юз қисми майда тўрли “*чиммат*” билан ёпилиб, устидан бошига тўн кийилган. Паранжи фақатгина хонадон ташқарисига чиққанда ва кўчада юриш-туришда ишлатилган. Уй шароитида паранжи ишлатилмаган. Паранжи мусулмон одатларига кўра вояга етганидан сўнг, яъни 13–14 ёшдан бошлаб кийилиб, то умрининг охиригача ишлатилиб келинган. Аксарият ҳолларда қорақалпоқ аёллари бегона эркаклардан юзини тўсиш учун тўндан фойдаланганлар.

Водий қорақалпоқ аёлларининг оёқ кийимлари кўй ёки бузоқ терисидан тайёрланган махси, кавуш (“*маси*”, “*каус*”) дан иборат бўлган. Кавуш калишга ўхшаш, бироқ товонли бўлиб, асосан, тўй ёки меҳмонга борилганда кийилган. Кундалик турмуш уй шароитида одатдагидек калиш кийиш кенг тарқалган.

Қорақалпоқ аёлларининг бош кийимлари водийда истиқомат қилувчи маҳаллий ўзбек ва тожик халқлари бош кийимларидан бир қатор жиҳатлари билан ажралиб турган. Айниқса, “*кимешек*” ва “*саукеле*” тўй, байрам ва маросимлар бош кийими сифатида алоҳида қадрланган.

Ахборотчиларнинг хотираларида “кимешек” тўғрисидаги маълумотлар кам учрайди[16]. Фақатгина қачонлардир уларнинг аجدодлари – ёшлар қизил рангли, кекса ёшдагилар оқ рангли кимешек кийганликларини эслайдилар[17;42]. Мазкур бош кийим Ўрта Осиёнинг бошқа чорвадор халқларида ҳам кенг тарқалган. Жумладан, қозоқларнинг “кимешек”лари оқ рангли эканлигини ҳисобга олмаганда деярли фарқ қилмаган. Маълумки, “кимешек” водий қорақалпоқ аёллари ҳаётида, айниқса никоҳ тўйларида ўз ўрнига эга бўлса-да, аммо Хоразм қорақалпоқларидагидек кенг урфга кирмаган.

Фарғона водийси қорақалпоқларининг анъанавий кийимларини ўрганишдан маълум бўладики, ўзбек, тожик ва қирғизлар билан бирга ёнма-ён яшаган ушбу этнос моддий маданиятида, жумладан кийимларида XX асрнинг иккинчи ярмида

қатор ўзгаришлар юз берганлиги кузатилади. Бундай ўзгаришлар аввало уларнинг турмуш тарзи, хусусан яшаш шароитидаги ўзгаришлар билан боғлиқ бўлиб, бундай трансформациялашув, шубҳасиз, янги хўжалик юритиш усулига ўтиш натижасида содир бўлди. Натижада водийлик қорақалпоқ кийимлари янги ижтимоий-иқтисодий ва маданий шароитда унификациялашуви рўй берди.

Хуллас, этнослараро хўжалик маданий алоқаларнинг ривожланиши қорақалпоқларнинг миллий кийимларида ҳам ўз аксини топган. Элшунос олим У.Абдуллаев бу хусусда тўхталиб, қуйидагиларни таъкидлайди: “Ўрта Осиё халқларининг миллий кийимлари шу даражада бир-бирига қоришиб кетганки, айрим кийимлар ва кийим элементларини кимдан-кимга ўтганлигини аниқлаш жуда мушкул”[7; 100].

Дарҳақиқат, фарғоналик қорақалпоқларнинг кийимлари XX асрнинг иккинчи ярмига келиб, водий ҳудудида яшаётган ўзбек ва тожик халқларнинг кийимлари бичим ва шакл жиҳатдан ўхшаш кўринишга эга бўлди[18;].

Ишлаб чиқариш маҳсулдорлигининг ўсиши, саноатлашган завод ва фабрикаларнинг қурилиши, барқарор турмуш тарзининг таркиб топиши халқ хўжалигининг барча соҳаларида жадал ривожланишга олиб келди. Қолаверса, қорақалпоқларнинг ўзбеклар билан ўзаро этномаданий алоқалари тобора ривожланиб, интеграция жараёнлари моддий маданиятда янада намоён бўла бошлади.

Биринчидан, кийимларнинг материалида хилма-хиллик кўпайди.

Эндиликда пахта, ипак толаси ва шойидан тикилган кийимлар дўконларда сотила бошланди. Кийимлар учун материални ёки тайёр маҳсулотни сотиб олиш, буюртма бериш учун имконият пайдо бўлди, эркаклар кийимларида “костюм-шим” кийиб юриш оммалаша борди. Жамиятда интеллигенция қатламининг кўпайиши, завод ва фабрикаларда ишчилар сонининг ортиб бориши ҳамда транспорт ва коммуникация хизматининг ривожланиши мазкур жараёнларга ўз таъсирини ўтказди.

Хулоса сифатида шуни таъкидлаш мумкинки, Ўрта Осиё, хусусан, водий қорақалпоқлари анъанавий кийимлари XIX аср охири – XX аср бошларига келиб, бир неча анъанавий кийим нусхалари халқ истеъмолидан аста-секин чиқа бошлади, унинг ўрнини ўша давр ижтимоий-иқтисодий ва маданий талабларига мос келувчи янги кийим нусхалари эгаллади[7; 115]. Асосан, ўзбек ва тожик халқларининг кийим-кечаклари қорақалпоқларнинг кийимиш маданиятига кириб келди.

Узоқ йиллар мобайнида қорақалпоқларнинг Фарғона водийсида яшаб, ўрнашиб қолишлари уларнинг маҳаллий аҳоли билан хўжалик, маданий алоқалари умумий жиҳатларининг мустаҳкамланишига олиб келди. Этносларнинг хўжалик турмуш, маданий ва маънавий алоқалари уларнинг ўзаро яқинлашувини тезлаштирди ва маҳаллий аҳоли билан уйғунлашувига олиб келди.

Адабиётлар:

1. Толстова Л.С. Каракалпаки Ферганской долины – Нукус: Каракалпакстан, 1959.
2. Лобачева Н. П. Из истории Каракалпакского женского костюма (к проблемам историко-этнографического атласа Средней Азии и Казахстана) // СЭ. – 1984. – №4; Ўша муаллиф: Каракалпакские головные накладки / Традиционная одежда народов Средней Азии и Казахстана. – М., 1989; Ўша муаллиф: Особенности костюма народов Среднеазиатско-Казахстанского региона / Среднеазиатский этнографический сборник. Выпуск IV. – М., 2001.
3. Сухарева О. А. Опыт анализа покровов традиционной «тунукообразной» Среднеазиатской одежды в плане их истории и эволюции. – Москва. Наука, 1979; Ўша муаллиф: История Среднеазиатского костюма. Самарканд (вторая половина XIX – начало XX века). – М.: Наука, 1982.
4. Жданко Т. А. Очерки исторической этнографии каракалпаков / Труды института этнографии каракалпаков АН СССР имени Н.Н.Миклухо-Маклая. Новая серия. Т. IX – Москва. 1950; Ўша муаллиф: Каракалпаки Хорезмского оазиса / Археологические и этнографические работы Хорезмской экспедиции 1945–1948 гг / Труды Хорезмской экспедиции. Т. I. – М., 1952.

ТАРИХ

5. Есбергенов Х. Одежда / Этнология каракалпаков XIX – начала XX в. (материалы исследования). – Т., 1980.
6. Баллиева Р. Каракалпакский этнос и традиционное природопользование. Автореферат д.и.н. – М., 2009.
7. Абдуллаев У. С. Фаргона водийсида этнослараро жараёнлар. – Т.: Янги аср авлоди, 2005.
8. Жданко Т.А., Камолов С.К. Этнография каракалпаков XIX – начала XX века (материалы исследования). – Т., 1980.
9. Дониёров А. Қорақалпоқларнинг анъанавий хўжалиги ва моддий маданияти. Ўзбекистон халқининг дини, маданияти ва урф-одатлари: тарих ва ҳозирги ҳолат. Илмий мақолалар тўплами. –Т., 2011.
10. Исмоилов Х. Анъанавий ўзбек кийимлари. – Т.: Фан, 1979.
11. Малов Е.Е. Памятники древней тюркской письменности. – М., 1951
12. Дала ёзувлари. Андижон вилояти, Балиқчи тумани, Хўжаобод қишлоғи. 2015 йил
13. Захаров И. В., Ходжаева Р. Д. Казахская национальная одежда XIX – начала XX века. – Алма-Ата: Наука, 1964.
14. Дала ёзувлари. Фаргона вилояти Данғара тумани Уймурут қишлоғи. 2009 йил
15. Наливкин В.П., Наливкина М.В. Очерк быта женщины туземного оседлого туземного населения Ферганы.– Казань: Университет, 1886.
16. Дала ёзувлари. Наманган вилояти Поп тумани Кенагас қишлоғи. 2013 йил.
17. Лобачева Н. П. К истории Среднеазиатского костюма // ЭО.1987 №6.
18. Курбонова З.И. Традиционный мужской костюм каракалпаков.Статья 2016 г. [https://cubeleninka.ru > article>traditsion](https://cubeleninka.ru/article>traditsion).

(Тақризчи: Б.Усманов – тарих фанлари доктори, профессор)